

- ta *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve* (I. köt. Budapest, 1915, 34. p.) megírásához. Lásd pl. Tolnai Vilmos: *A régi büntetőjog néhány nyelvi maradványa* (Magyar Nyelv, 1913. 5., 6., 7.); Makoldy Sándor: *A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig* (Ethnographia, 1926. 3., 4.); Bónis György: *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708* (Budapest, 1962); O. Nagy Gábor: *Mi fán terem? – Magyar szólásmondások eredete* (Budapest, 1965); Bálint Sándor: *A szögédi nemzet*. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976–1977* (Szeged, 1977); *Magyar néprajzi lexikon* (Budapest, 1977–1982); Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások* (Budapest, 1981); Molnár B. Banki Erzsébet: *Betyárok a Kiskunságban* (Debrecen, 1999); Davidovics Krisztina: *A halálbüntetés végrehajtásának liturgikus elemei – A hóhér*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok* (Budapest, 2006); Pomogyi László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár* (Budapest, 2008); Mezey Barna: *Régi idők tömlőei – Büntetések, börtönök, bakók* (Budapest, 2010)
- ⁴² http://axioart.com/?op=live_item&id=340119 (2008. március 28.) 483.; uo.: 457321 (2009. március 7.) 326. tétel. Érdekesség, hogy készült a műből egy kéziratos, 60 színes képpel illusztrált, 606 oldalas összeállítás, lásd: *Kivonat a Vajna Károly kir. tanácsos és bpesti kir. orsz. gyűjtőfogház igazgatójától írt műből – 1906*. Leírta Klir József (1927). In: <http://www.buchfreund.de/results.php?q=Folterinstrumente>, mely szerint az eredeti „gedrucktes Werk scheint selten zu sein, gilt aber als klassische Arbeit und Standardwerk über das Strafrecht in Ungarns Geschichte”.
- ⁴³ Szabó György: *Kalauz az Országos Börtönügyi Múzeumban* (Budapest, 1913, 3. p.)
- ⁴⁴ uo., 3. p.; Jelentés az egyesület 1908. évi működéséről. In: *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve 1909* (Kolozsvár, 1909, 7. p.)
- ⁴⁵ Szabó György, 1913: i. m., 43–47. p.
- ⁴⁶ Pl. Székely Ferenc: *Börtönügyünk jelen állapota* (Magyar Igazságügy, 1874, I. köt., 101–127. p.)
- ⁴⁷ RT 1910, 308–313. p.
- ⁴⁸ A számadatok forrása: A Magyar Királyi Kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv (Jelentés). (Budapest, sorozat, 1910–1941); Szabó György, 1913: i. m., 8., 16., 19., 21., 23., 26., 32. p. A gyűjteményről közölt képek forrása: Szladek Barna: *A börtönügyi múzeumban* (Csendőrségi Lapok, 1929. I., 2., 3.)
- ⁴⁹ Szabó György, 1913: i. m., 9–11., 17. p.
- ⁵⁰ *Magyarország tiszti cím- és névtára 1912* (Budapest, 1912, 501. p.); uo., 1918 (Budapest, 1918, 506. p.)
- ⁵¹ Szabó György, 1913: i. m., 3. p.; M. K.: *Országos börtönügyi múzeum* (Erdély, 1912. 12., 191. p.)
- ⁵² *Jelentés 1913*, 196. p. Itt nyert elhelyezést pl. a szászvárosi törvényszék 1739–1848 közötti jegyzőkönyveinek 92 kötet, Szombathely jegyzőkönyvei 1716–1752-ből, a nagyenyedi református kollégium iskolatörvényeinek és törvényszékének, a betyárvilág felszámolására 1869-ben Szegedre delegált törvényszéknek a jegyzőkönyvei, az e bíróság mellett működött Pest megyei tiszti ügyészek rabkönyvei, a pápai uradalom rabjegyzékei 1803-ból, In: *Az Országos Börtönügyi Múzeum tárgyainak ismertetése, könyvtárának és irománytárának jegyzéke (1923)* (Budapest, 1923; 62. p.; a továbbiakban: Ismertetés)
- ⁵³ A Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium palotájának költségvetése 1913. május 9. 7. KM 81.9.1.
- ⁵⁴ *Igazságügyi Közlöny*, 1922. 8., 466–469. p.
- ⁵⁵ Szladek: i. m., 1929. I., 7. p.
- ⁵⁶ *Ismertetés 1923*, 34–36. p.
- ⁵⁷ Szladek: i. m. (1929. 2., 44. p. és uo. 1929. 3., 72. p.) Az óra jelenleg a Kiskun Múzeumban van.
- ⁵⁸ Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): *A százéves Kiskun Múzeum* (2002, 56–57. p). Átadás-átvételi elismervény 1951. február 2. KM 2007.44.7. A Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza állandó kiállításának tématerve 1968. szeptember 23. KM D.A.69.81.; Nánási László: *Hazai büntetés-végrehajtási emlékek a Kiskun Múzeumban* (Börtönügyi Szemle, 2010. I., 79–82. p.)

A hercegprimási címet viselő esztergomi érsek nemcsak a magyar katolikus egyház vezetője volt, hanem egyben közjogi méltóság is, az „első zászlósúr”. Emiatt jogi normákba foglalt vagy szokásjogként élő kiváltságai és azok gyakorlati érvényesülése rámutat állam és egyház viszonyának jellegzetességeire a Horthy-korszakban.

A magát „keresztény-nemzetinek” mondó rendszer számára fontos legitimációs tényezőt jelentettek az egyházak, különösen is a katolikus egyház. Híveinek nagy száma miatti társadalmi befolyása, iskoláin keresztül az oktatásban játszott szerepe, földbirtokai révén gazdasági súlya, valamint a Szentszék mint nemzetközi politikai tényező mind-mind felértékeltek jelentőségét. Ezzel párhuzamosan és kölcsönhatásban a katolikus egyházban ekkor bontakozott ki igazán az a megújulási folyamat, amely az 1894–1895-ös egyházpolitikai törvények körüli konfliktusokra adott válaszok nyomán indult el társadalmi, politikai és hitéleti téren a katolikus vallású magyar állampolgárok közösségeiben.

A magyar hercegprimás jogait két csoportra oszthatjuk aszerint, hogy egyházjogi vagy közjogi jellegű kiváltságokról van-e szó.

MŰHELY

Csíky Balázs

A magyar hercegprimási méltóság jogi helyzete a két világháború között

Az esztergomi érsek metropolitai és primási joghatóságának változásai

Az esztergomi érsek nemcsak egyházmegyéjének volt vezetője, hanem az esztergomi érseki tartományba tartozó egyházmegyék felett is ún. metropolitai joghatóságot gyakorolt. 1922-ben a Szentszék az esztergomi egyházmegye Csehszlovákiához került részéből létrehozta a nagyszom-

bati apostoli adminisztratúrát. Ez azt jelentette, hogy közvetlenül a Szentszéknek alárendelt, tehát az esztergomi érsek joghatósága alól kivont egyházkormányzati egység jött létre, ugyanakkor az esztergomi főegyházmege határai de jure nem változtak meg.

A Szentszék csak 1937-ben rendezte a felvidéki egyházkormányzati problémákat. Ekkor jelent meg az *Ad ecclesiastici regiminis* kezdetű bulla,¹ amelynek Esztergomra vonatkozó rendelkezései a következők voltak: a nagyszombati apostoli adminisztratúrát elválasztja az esztergomi érsekségtől, és amíg másként nem intézkednek, apostoli adminisztratúra marad. A beszercebányai, nyitrai, munkácsi és eperjesi egyházmegyéket kivette az esztergomi egyháztartományból és az esztergomi érsek metropolitai joghatósága alól, s közvetlenül a Szentszéknek rendelte alá. A kassai és rozsnyói egyházmegyék magyar területre eső részeiből apostoli adminisztratúrákat hozott létre (ezek vezetését a Szentszék egy másik intézkedéssel Serédi Jusztinián esztergomi érsekre bízta).²

Az első bécsi döntés után azoknak a visszakerült területeknek a kormányzását, amelyek korábban az esztergomi főegyházmegehez tartoztak, a Szentszék Serédi hercegprímásra bízta, majd az 1939. július 19-én kelt *Dioecesium fines* kezdetű bullával a pápa ezeket a területeket visszacsatolta az esztergomi főegyházmegehez. Ugyanez a bulla a munkácsi görög katolikus püspököt újra az esztergomi érsek joghatósága alá helyezte.³

A második világháború befejezése után újabb egyházkormányzati változások következtek be. Raffaele Forni, a prágai nunciatura ügyvivője, a Szentszék speciális felhatalmazásával élve, 1945. október 14-én, Prágában kelt dekrétumában megbízta Pavol Jantausch püspököt, a nagyszombati apostoli adminisztrátort a világháború előtt hozzá tartozott és Magyarországtól újra Csehszlovákiához került részek apostoli adminisztrátorságával.⁴ Az újonnan kinevezett esztergomi érsek, Mindszenty József december 10-én kelt levelében XII. Piusz pápához fordult, kérve, hogy hatálytalanítsa a prágai nunciatura rendelkezését.⁵ Domenico Tardini helyettes államtitkár válaszában kijelentette, hogy az intézkedésre szükség volt, ugyanakkor leszögezte, hogy Jantausch püspöknek az adott területre szóló apostoli adminisztrátori megbízása semmilyen módon nem változtatta meg az egyházmegyei határokat. A pápa pedig figyelemmel kíséri az ügyeket.⁶ A végleges területi rendezést a Szentszék valóban csak harminc évvel később, 1977-ben hajtotta végre.

Az esztergomi érsek primási méltósága a közép-korra nyúlik vissza, és egyszerre járt közjogi és egyház-

kormányzati kiváltságokkal. Először az utóbbiakat és azok változásait tekintjük át. Az esztergomi érsek primási méltósága és a hozzá kapcsolódó jogosítványok a 13–14. században alakultak ki. A primási jog alapján nemzeti zsinatokat hívhatott össze, azokon elnökölt, egyházi törvénykezési és kormányzati ügyekben az összes magyarországi püspöktől hozzá kerültek a fellebbezések, és közvetlenül is elintézhette az elé terjesztett egyházi ügyeket. Kanizsai János érsek 1394-től viselte a „primás és az Apostoli Szék követe” címet. A követi megbízatást (legatus) az érsek a pápától különleges ügyekben kapták. Az esztergomi érsek 1452-től pápai kiváltság alapján „legatus natus” volt, ami azzal járt, hogy primási székétől az ügyeket a nuncius megkerülésével küldhette Rómába, és valamennyi magyar egyházmegyét és kolostort (a pannonhalmi apátság kivételével) szabadon viziálhatta.⁷ A primási jogok közül a 20. századra a következőknek volt jelentősége: a primás nemzeti zsinatot hívhat össze, és azon elnökölt; elnököl a püspökkari konferencián; a primás képviseli a magyar katoli-

Serédi Jusztinián hercegprímás,
esztergomi érsek

kus egyházat a Szentszék és az állam felé; saját primási bírósága van, amely harmadfokú fellebbezési fórum. A Primási Főszentszék különbözik az esztergomi érsek bíróságától, és harmadfokú rendes bíróság. Másodfokon illetékes az esztergomi és egri érsek bíróságain első fokon lezárt perekben, harmadfokon illetékes ugyanezen a bíróságokon másodfokon eldöntött ügyekben. Illetékessége a Kalocsai Egyháztartományra és a pannonhalmi egyházmegyére nem terjedt ki, bár ez utóbbi a gyakorlatban harmadfokon elfogadta a primás joghatóságát. A nemzetközi hírű egyházjogász, Serédi Jusztinián (akit 1927-ben nevezett ki a pápa esztergomi érsekké) egyik római egyetemi előadásában kitért a magyar primás jogaira is. Az 1917. évi egyházi törvénykönyv⁸ 271. kánonja szerint a pátriárkai vagy a primási cím a tiszteletbeli előjogon és a rangelsőségen kívül nem jár sajátos joghatósággal, kivéve, ha a részleges jog egyesekről másként nem rendelkezik. Serédi Jusztinián ezt a kánont úgy értelmezte, hogy megengedő megjegyzése csak a magyar primásra vonatkozik, mert csak annak van valamilyen joghatósága.⁹

A területi és az ezzel együtt járó egyházkormányzati változások érintették a Primási Főszentszék joghatóságát is. 1938-ban a Szentszék intézkedése folytán a rozsnyói apostoli adminisztratúra bírósága első fokon az esztergomi érseki bíróság, másodfokon a Primási Főszentszék lett, a kassai apostoli adminisztratúráé pedig másodfokon az esztergomi érseki bíróság és harmadfokon a Primási Főszentszék.¹⁰ Arról a két apostoli adminisztratúráról volt szó, amelyek kormányzását 1937-től a Szentszék az esztergomi érsekre bízta.

A pozsonyi primási palota

A második bécsi döntés után a visszacsatolt területek püspökeit meghívták a magyar püspökkari értekezletre. Az 1940. október 16-iki ülésen megjelent Hossu Gyula (Hosszú Gyula, Iuliu Hossu) püspök három román szertartású, görög rítusú katolikus püspök nevében kifejtette, hogy egyházmegyéik a gyulafehérvári és fogarasi érsekség suffraganeusai, amely a Szentszéknek közvetlenül van alárendelve. Serédi hercegprímás erre reagálva kifejtette, hogy a primási joghatóság egész Magyarországra kiterjed, és nincs ellentétben a Szentszéknek való közvetlen alárendeltséggel, amely csupán a metropolita joghatósága alól vesz ki valamely egyházmegyét. A primás mint pápai legátus ott is gyakorolja primási joghatóságát, ahol nincs érseki joghatóság, hanem a Szentszéknek való közvetlen alárendeltség (pl. a pannonhalmi főapát és apostoli adminisztrátorok esetében). Tehát a primási joghatóság és a Szentszék joghatósága között nincs ellentét.¹¹ A kérdés az 1941. október 8-i püspöki konferencián újból előkerült, ahol a román szertartású püspökök hosszas vitát folytattak Serédivel. Hossu püspök szerint a román szertartású püspökök ugyanolyan szervezettel, ugyanolyan viszonyban kívánnak lenni a primással és a magyar egyházzal, mint 1918 előtt voltak. Serédi válaszában a Szentszéknek való közvetlen alárendeltség meglétét is kétségbe vonta, mivel szerinte az nem az érsekségek kiváltsága, hanem olyan püspökségeké, amelyek nincsenek metropolitai joghatóság alatt. A primási joghatóság pápai legátusi joghatóság, amelynek a joghatósági területen minden ordinárius alá van vetve. Alexandru Rusu püspök erre kijelentette, hogy a román szertartású, görög rítusú egyházmegyék kánonjogilag nem voltak a primási joghatóság alatt. Erre Serédi hosszas történeti érveléssel bemutatva, hogy amikor 1853-ban a pápa a fogarasi érsekséget és az annak alárendelt lugosi és szamosújvári püspökségeket kivette az esztergomi érsek metropolitai joghatósága alól, nem rendelte azokat közvetlenül a Szentszék alá, és nem oldotta fel a primási joghatóság alól sem. Amikor 1851-ben az esztergomi érsek lemondott metropolitai jogairól, a primási joghatóságot fenntartotta, a pápa pedig ezt hallgatásával elismerte. Akkoriban a román szertartású püspökök elismerték a primási joghatóságot. Rusu püspök szerint a különállást az 1900. évi egyháztartományi zsinat mondta ki, amelynek határozatait a Szentszék jóváhagyta. Serédi erre azt válaszolta, hogy sok függ a felterjesztés módjától. Egyéb-

Az esztergomi primási palota

ként pedig az ilyen ügyek mindig külön pápai aktussal (pl. bulla) történő elintézését kívánnak.¹² Az 1917-es egyházi törvénykönyv szerkesztésében annak idején személyesen közreműködő Serédi Jusztinián hercegprímás álláspontja szerint tehát a primási joghatóság mindig Magyarország államterületére terjed ki, de ott minden ordináriusra vonatkozik, nincs alóla kivétel még a Szentszéknek közvetlenül alárendelt ordináriusok esetében sem.¹³

A hercegprímás közjogi szerepe

A magyar primás közjogi jogosítványai a középkorra nyúlnak vissza. Legősibb joga a magyar király megkoronázása és felesketése volt. Ő számított az ország első zászlósurának, a középkorban II. András szentföldi hadjárata és Luxemburgi Zsigmond hosszabb külföldi tartózkodása idején (1414–19) ténylegesen helyettesítette a királyt. A király fő- és titkos kancellárja volt, ezen tisztségénél fogva az ország rendes bíróinak egyike. Ezt a jogát a hét-személyes táblán személyesen gyakorolta, a királyi táblához pedig két ülnököt nevezett ki. A pénzverés főfelügyelői tisztségét is betöltötte. Ő volt a királyi kettős pecsét őre. Tagja volt a helytartótanácsnak. Részt vett az országgyűléseken. Az országgyűlés II. Lipót trónra lépésekor újból megerősítette a primás-érsek jogait és kiváltságait. 1270 óta Esztergom vármegye örökös főispánja volt. Mária Terézia óta a Szent István Rend főpapja. Kiváltságai közé tartozott, hogy nem kellett személyesen esküdni, hanem azt tisztje által is megtehetette. A 19. századig nemesei voltak. A német-római birodalmi hercegi címet 1714-től, III. Károly adományozása folytán viselték az esztergomi érsek. A püspöki székek betöltésekor a magyar udvari kancellária megkérdezte a primást is, kik a jelöltjei.¹⁴ A 20. századra ezeknek a kiváltságoknak csak egy része bírt jelentőséggel. Kevés volt törvénybe foglalva, legtöbbjük szokásjogként élt.

Amikor az első világháború után újból felállították az országgyűlés második kamaráját, a Felsőházat, annak méltósága alapján, tagja lett a hercegprímás is.¹⁵ A felsőházi törvény szerint ugyan a törvénykezdeményezés joga a Felsőházat is megillette,¹⁶ bár a törvény nem konkrétizálta, hogy ez a jog pontosan kiket illet meg (a felsőházi tagokat, a Felsőház bizottságait, magát a testületet stb.).

A Felsőház házszabályai szerint a felsőházi tagok tehettek önálló indítványt, amelybe a törvényjavaslatokat is bele lehet érteni.¹⁷ A Felsőházat az egykori Főrendiház mintájára hozták létre. A Főrendiházat is megillette a törvénykezdeményezés joga, de azzal egyetlen esetben sem élt. A Felsőházban egy ízben történt törvénykezdeményezés, amikor a felsőházi törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló 1942:21. tc. törvényjavaslatát a miniszter először a Felsőházhoz terjesztette be.

Amikor a területi visszacsatolások miatt szükségessé vált újból törvényt alkotni a keresztény vallásfelekezetek eljáróinak felsőházi tagságáról, a hercegprímás tagsági jogát megerősítették.¹⁸ Serédi Jusztiniánt hercegprímási kinevezése után, 1928-ban a Felsőház közoktatásügyi, külügyi és pénzügyi bizottságainak tagjává választották – ezeket a bizottsági tagságait a következő törvényhozási ciklusokban is megtartotta. 1936-ban a földművelésügyi bizottság tagjának is megválasztották. 1943-ban a Felsőház elnöke azt kérte a hercegprímástól, hogy nyilatkozzon, mely bizottsági helyeiről tudna lemondani, mivel a Felsőház tagjainak száma annyira megemelkedett, hogy az új tagokat nehéz volt a bizottságokban elhelyezni. Serédi pénzügyi bizottsági tagságáról lemondott, de megtartotta tagságát a közoktatási, közjogi, földművelésügyi és külügyi bizottságokban, arra hivatkozva, hogy különleges helyzeténél fogva azokról nem mondhat le.¹⁹ A közoktatásügyi bizottság elnöki tisztét – a széküresedés időszakát leszámítva – mindig az esztergomi érsek töltötte be. Serédi Jusztinián (1927–1945 között esztergomi érsek) a Felsőház bizottsági munkájában aktívan részt vett, azonban a plenáris üléseken 16 év alatt mindössze tízszer szólalt fel, ebből is többször ünnepi alkalmakkor. A következő törvények vitájában mondott beszédet: öregségi és betegségi biztosításról szóló törvény, 1933-as költségvetési törvény, középiskolai törvény, a visszacsatolt felvidéki területekről szóló törvény, kishaszonbérletekről szóló törvény, második és harmadik zsidótörvény. Ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy a hercegprímás azzal is növelni akarta felszólalásainak jelentőségét, hogy csak kivételes esetekben fejtette ki álláspontját, amely nem személyes véleménye volt, hiszen a hercegprímás az egész magyar katolikus egyház nevében beszélt.

A katolikus egyházi vezetők megkülönböztetett közjogi helyzete a Felsőház ülésrendjében is kifejeződött. Ők az elnöki pulpitus jobb oldalán lévő rész első négy sorában ültek. A protestáns vezetők és a görögkeleti püspök a pulpitustól balra ültek, de nem az első sorban, mert abban a zászlósurak foglaltak helyet.²⁰ 1942. február 19-én, az országgyűlés kupolacsarnokában, Horthy István kormányzóhelyettes eskütételi ceremóniáján, amely a parlament két házának együttes ülésén történt, szintén kiemelt helyet kaptak a katolikus egyházi vezetők. Az eskütétel alatt a kormányzó az elnöki pulpitussal szemben felállított emelvényen foglalt helyet, előtte jobbról a hercegprímás és a főpapok, balról a miniszterelnök és a kormány tagjai helyezkedtek el.²¹ A kormányzóhelyettes halála után a gyászbeszédet a parlamentben Serédi Jusztinián tartotta.²²

Stokás volt, hogy amikor a választások után a kormányzó egybehívta az új országgyűlést, a miniszterelnök

felkérésére a hercegprímás ünnepélyes szentmisét celebrált a budavári Mátyás-templomban.²³ Amikor 1934 végétől Simontsits Elemér vezetésével mozgalom indult, hogy a kormánytól felsőházi reformot kényszerítsen ki és a törvényhozás két háza jogilag egyenrangúvá váljon, a mozgalomban részt vettek a Felsőház meghatározó személyiségei, így Serédi Jusztinián hercegprímás is.²⁴

Az 1937:19. törvénycikk 3. §-a felállította az Országgyűlés tanácsintézményét, amely a kormányzói tiszt megüresedése esetén, az új kormányzó eskütételéig gyakorolta – bizonyos megszorításokkal – az államfői jogkört. Tagjai voltak: a miniszterelnök, az országgyűlés két házának elnöke, a hercegprímás, a Kúria elnöke, a közigazgatási bíróság elnöke és a honvédség főparancsnoka. A hercegprímás közjogi szerepét emelte ki, hogy ebben az ideiglenes államfői testületben is helyet kapott. A törvénynek gyakorlati jelentősége 1944. október 15., Horthy Miklós kormányzó kikényszerített lemondása után lett. Az Országgyűlés két alkalommal ült össze, október 27-én és november 2-án. Az üléseken Serédi Jusztinián hercegprímás a törvényesség betartására figyelmeztetett, és rámutatott Szálasi Ferenc nyilas vezető hatalmának törvénytelen ségére.²⁵

A királykoronázás ősi jogának Horthy Miklós kormányzó utódlásának problémájával kapcsolatban lett jelentősége. Előtte csak formális szerepe volt pl. annak, hogy 1928-ban Bethlen István miniszterelnök „a régi szokásnak megfelelően” meghívta a hercegprímást az új koronaör kormányzó általi ünnepélyes beiktatására.²⁶ Miután Horthy István kormányzóhelyettes repülőbalesetben elhunyt, bizonyos körök kiskorú fiának megkoronázását vetették fel. Serédi Jusztinián Kállay Miklós miniszterelnök előtt kijelentette, hogy abszurdumnak tekinti egy gyermek megkoronázását, és ő csak katolikus embert lenne hajlandó megkoronázni (a kis István református volt). Mivel a hercegprímás álláspontját sejteni lehetett, olyan hírek terjedtek el, hogy a koronázásra a pannonhalmi főapátot vagy a székesfehérvári püspököt fogják felkérni.²⁷ Végül ebből nem lett semmi, sőt a viták miatt a kormányzóhelyettesi posztot sem töltötték be újból.

Stokás volt, hogy a miniszterelnökök és a miniszterterek a hercegprímást értesítették kinevezésükről, és bemutatkozó látogatást tettek nála.²⁸ A primásnak joga volt a kormány nélkül is érintkezni az államfővel, és ezt a jogot a Horthy-korszakban is igyekeztek fenntartani.²⁹ A kormányzó válságos helyzetekben kikérte a hercegprímás véleményét. Így történt ez többek között az 1932-es kormányválság idején. Serédi ekkor személyek és nevek említése nélkül fejtette ki azokat az elveket, amelyeket szerinte a kormány összeállításánál és a kormányzás módjánál és irányánál követni kellene.³⁰

Stokás volt, hogy az egyházat érintő törvényjavaslatokról előzetesen egyeztet a kormány a hercegprímással. Serédi 1931-ben, az Önkormányzati testületek háztartásának rendezéséről szóló, az egyházi adó kérdését is érintő törvényjavaslat kapcsán egy miniszterközi megbeszélésen kérte a kormányt, hogy az egyházat és az egyházi kérdéseket érintő törvényjavaslatokat még a parlamenti bizottsági tárgyalások előtt közöljék az érdekelt egyházakkal,

hogyan azokhoz megfelelő időben hozzá tudjanak szólni. A megbeszélésen más felekezetek képviselői is részt vettek, valószínűleg ezért beszélt Serédi általánosságban, és nem a primást megillető jogról.³¹ 1938 végén több olyan törvényjavaslat készült el (második zsidótörvény, kis-haszonbérletekről szóló törvény, honvédelmi törvény javaslata), amely a hercegprimás szerint „súlyos katolikus szempontokat” is érintett, ezért 1939. január 13-ára rendkívüli püspökkari értekezletet hívott egybe. Ez volt az egyetlen rendkívüli ülés a korszakban. Ezen Serédi Jusztinián elmondta, hogy minden miniszterelnök előtt kifejtette kérelmét, hogy a készülő törvényjavaslatokat idejében közöljék vele, hogy észrevételeit megtehesse, és ha szükségesnek látja, a javaslatokat a püspöki kar tagjaival is megtárgyalhassa. A legutóbbi fontos törvényjavaslatokról kapott ugyan némi előzetes tájékoztatást – mondta Serédi –, de a kormánnyal való eredményes tárgyalásokat megnehezíti, hogy a kormánytagok még a parlamenti bizottsági és plenáris üléseken való tárgyalás előtt a javaslatok részleteit elmondják a sajtónak, vagy pártüléseken ismertetik. Így az érdemi módosítások elé, a presztízstre hivatkozva, később akadályokat gördíthetnek.³² A hercegprimás arra utalt, hogy ha már a sajtónak kiszivárogtatták egy törvényjavaslat részleteit, a kormány arra hivatkozva utasíthatja el a kért módosításokat, hogy a változtatással tekintélyen esne csorba. Egy év múlva egyszerűen figyelmen kívül hagyta a kormány a szokásjogot, mert érdekei úgy kívánták.

1940-ben, a második bécsi döntés után törvényjavaslat készült a keresztény vallásfelekezetek egyháznagyjainak és képviselőinek felsőházi tagságáról, módosítandó a korábbi szabályozást, tekintettel az ország területének változásaira. A törvényjavaslatot nem közölték bizalmasan Serédivel, azt csak 1-2 nappal a felsőházi tárgyalás előtt kapta kézhez. Ezt sérelmezte a kormánynál: „A m[agyar] kir[ályi] kormány és az ország primása közötti régi megállapodás, hogy a kormány az egyházat érintő törvényjavaslat-tervezeteket még azok parlamenti bizottsági tárgyalása előtt bizalmasan közli a primással abból a célból, hogy esetleges észrevételeit és módosító javaslatait még akkor a kormány tudomására hozhassa, mikor a törvényjavaslatnak még nincs publicitása, úgyhogy az esetleges módosítás elfogadása még senkire nézve nem lehet kényelmetlen; viszont a primás nem kénytelen esetleg nyilvánosan is a felsőház bizottsága vagy plénuma előtt szembe helyezkedni a törvényjavaslattal, ami sem őreá, sem a kormányra nézve nem kellemes.” A bizalmas közlés tehát nem történt meg, de Teleki Pál miniszterelnök iránti „különös tiszteletből” Serédi nem ment el a törvényjavaslat tárgyalására, hogy ne kelljen nyilvánosan szembehelyezkednie a javaslattal és Telekivel. Mindezt azonban kötelességének érezte a miniszterelnök tudomására hozni.³³ A kormány és a hercegprimás között a máramarosi görög katolikus püspökség ügyében volt nézeteltérés. A román uralom idején felállított püspökséget Budapest nem ismerte el, így a püspöknek, Alexandru Rusunak sem akartak felsőházi tagságot biztosítani. Teleki válaszlevelében le is írta, miért sértette meg a kormány a szokásjogot a hercegprimást illetően: „Érzem, hogy hiba történt abban,

hogyan Eminenciádat nem vontuk be az előzetes tárgyalásba a kultuszminiszter úrral. Ennek két okát tudom adni: az egyik a sietség, amely a visszacsatolási aktusra vonatkozóan fennállott. A másik ok pedig az volt, hogy voltak az elhatározásnak részei, amelyek egyházi szempontból kifogás alá eshetnek, nevezetesen az, hogy a Nagybányán székelő máramarosi görög katolikus püspököt nem foglaltuk be a törvényjavaslatba. Ezt azonban politikai okból tettük, mert ez a püspökség nem létezett magyar időben, és így nem akartuk (...) törvényben regisztrálni. Valahogy – lehet, hogy hibásan – de az az érzésünk volt, hogy jobb, ha erről Eminenciád előre nem tud, mert különben kénytelen lett volna e tekintetben fellépni. (...) Magam is érzem, hogy itt hiba történt, hogy Eminenciádat nem informáltuk. (...) Őszintén sajnálom, hogy az előkészítésben tényleg hiba történt részben részemről is, és köszönöm Eminenciádnak, hogy eljárásában megértő volt s megértette a mi nehézségeinket is.”³⁴ Ez volt az első eset, hogy nem egyeztettek a hercegprimással, addig egyetlen kormány sem merte ezt megtenni. Egy év múlva, az ún. harmadik zsidótörvény tárgyalásakor Serédi már nem volt tekintettel a kormányra – amelynek élén ekkor már nem Teleki, hanem Bárdossy László állt – és a Felsőház plenáris ülésén tette szóvá a sérelmet: „hogyan sem római katolikus híveim, sem mások, sem a történelem engem kötelességmulasztással ne vádolhassanak, elsősorban is minden ellenkező híreszteléssel szemben itt a nyilvánosság előtt megállapítom, hogy ez a súlyos törvényjavaslat (...) úgy készült, hogy megalkotásába az indoklás szerint orvosszakértők ugyan bevonattak, de nem vonattak be egyházjogászok (...) sőt maga az ország primása, aki pedig minálunk az egész magyar katolicizmust törvényszerűen képviseli, szintén nem nyert módot arra, hogy idevonatkozó észrevételeit és módosító javaslatait idejekorán megtehesse. Pedig én az ország primásának arról a jogos igényéről, hogy a római katolikus Egyházat bármilyen módon érintő törvényjavaslatokhoz idejekorán hozzászólhasson, nem mondok le soha. Mivel tehát bizalmasan nem szólhattam hozzá a törvényjavaslathoz, azért most nyilvánosan kell elmondanom azt, amit különben az illetékes tényezőknek bizalmasan mondtam volna meg. Szavaimat ne úgy méltóztassanak magyarázni, mintha én a nyilvánosság előtt nem merném az igazságot megmondani (...), hanem úgy méltóztassanak érteni, hogy meggyőződésem szerint a bizalmas megbeszélés mind a két oldalról kevesebb kellemetlenséggel járt volna, és mégis jobban előmozdította volna a kérdés helyes megoldását” – kezdte beszédét Serédi, mielőtt rátért volna érdemi észrevételeire a törvényjavaslattal kapcsolatban.³⁵ A hercegprimás egyház és állam különleges viszonyára tekintettel akart bizalmas módon tárgyalni, azonban ez a viszony lassan átalakulóban volt, ahogy a magyar politika iránya egyre jobban eltért a keresztény értékektől. Ugyanakkor Serédi Jusztinián hercegprimás személyiségéhez is a bizalmas tárgyalások, és nem a nyilvánosság előtti konfrontáció állt közelebb.

1942-ben, Horthy utódlásával kapcsolatban újra bebizonyosodott, hogy a kormány, ha nem látja érdekében állónak, kikerüli a hercegprimást bizonyos törvények előkészítésekor. Miután Horthy István kormányzóhelyettes

meghalt, 1942 őszén a kormány törvényjavaslatot készített emlékének megörökítéséről. A javaslat egyértelmű utalásokat tartalmazott a Horthy-dinasztiára és a kormányzó-helyettes kiskorú fiának politikai szerepére vonatkozóan. Kállay Miklós miniszterelnök előzetesen nem kérte ki Serédi véleményét, mert ismerte elutasító álláspontját a kisfiú királlyá koronázásával kapcsolatban. A hercegprímás azonban más úton szerzett értesüléseket, és azután október 6-án kihallgatást kért a kormányzótól, akinek szóvá tette, hogy a miniszterelnök már a sajtónak is beszélt a készülő törvényjavaslatról, de arról őt, az ország primását, első közjogi méltóságát és az alkotmány egyik őrét nem tájékoztatta. Ekkor is elmondta, hogy még akkor szereti megtenni módosító észrevételeit egy javaslatához, amikor arról még nem tud a nyilvánosság, de ha erre nincs mód, vagy nem veszik figyelembe észrevételeit, nyilvánosan is szembeszáll a javaslatral, amit többször kénytelen volt már megtenni, és az nem használt a kormánynak.³⁶ Az év őszén még egy eset kapcsán előtérbe került a hercegprímás jogának megsértése. A kultuszminisztérium 1942. május 1-jén rendeletet adott ki, amely érintette az iskolai vallásos egyesületeket, eltiltva azok vezetésétől a tanítói, lelkészi és hitoktatói oklevéllel nem rendelkező személyeket. Czapik Gyula veszprémi püspök az őszi püspökkari konferencián felhozta a kérdést, rámutatva, hogy amikor a tanítók a levanteegyesületekkel, a KALOT vezetésével és más teendőkkel vannak elfoglalva, a vallásos egyesületek vezetésében szükség van segéd-erőkre. Ráadásul a foglalkozások megtartásához az előírt képesítésre nincs szükség. A püspök megemlítette: az is sérelmes, hogy a kultuszminisztérium a rendelet kibocsátása előtt nem kérte ki a hercegprímás véleményét.³⁷ A kormány tehát csak akkor kérdezte meg a készülő törvényekről vagy rendeletekről Serédi Jusztiniánt, ha érdekében állt. Amennyiben viszont sejtette, hogy a hercegprímás a javaslatok ellen foglalna állást, egyszerűen kikerülték őt.

Szokásjog volt az is, hogy a püspöki székek betöltése előtt a jelöltekről mind a nuncius, mind pedig a kormány egyeztetett a hercegprímással. Ezt a jogot védelmezte és kísérelte meg írásba is foglalni Csernoch János (hercegprímás 1912–1927 között), amikor 1927-ben a magyar kormány és a Szentszék megállapodott a püspöki székek betöltésének módjával kapcsolatban. A két világháború között Magyarország államformája királyság volt, azonban a trón nem volt betöltve. Emiatt problémaként merült fel a magyar király főkegyúri jogának gyakorlása, ugyanis eltérő álláspontok álltak szemben egymással főként a legfontosabb főkegyúri joggal, a püspökök kinevezésével kapcsolatban. A magyar kormánynak ez utóbbiba való beleszólásával kapcsolatban Klebelsberg Kunó kultuszminiszter és Pietro Gasparri bíboros államtitkár 1927. március 24-i megbeszélésük alkalmával állapodott meg. Gasparri a szentszéki magyar követhoz intézett május 10-i jegyzékében pontokba foglalva rögzítette ezt a megállapodást, amelyet ő egyszerű megegyezésnek (intesa semplice) nevezett. Mielőtt a kormány válaszolt volna a bíboros államtitkár jegyzékére, kikérte Csernoch János hercegprímás véleményét. Ő többek között a primási jog érdekében is kiegészítést javasolt. Kifejtette, hogy a király mindig kikérte a püspökjelöltekről a primás véleményét. Mivel a

Szentszék nem nyújtott garanciát arra, hogy a primást is meghallgatja, Csernoch azt javasolta, hogy a kormány jelentse ki az egyezményben, hogy saját jelöltjeit a magyar hercegprímással történt egyeztetés után közli bizalmasan a Szentszék követével. A külügyminiszter válaszjegyzékébe azonban ezt nem vették bele. De ha belevették volna, akkor sem lett volna jelentősége, mivel Gasparri bíboros válaszában kijelentette, hogy az ő május 10-i jegyzékének szövegén már nem lehet változtatni. Hangsúlyozta, hogy a megállapodást nem tekinti egyezménynek, hanem csak egyszerű megegyezésnek (intesa semplice). Tehát nem született kétoldalú egyezmény, csak a Szentszék engedményeit közlő jegyzék, amit a magyar kormány köszönettel tudomásul vett. Még abban az évben két püspöki szék, a székesfehérvári és az esztergomi betöltése is aktuálisá vált Prohászka Ottokár és Csernoch János halála miatt. Mindkét esetben a Szentszék keresztülvitte akarátát, és a magyar kormány jelöltjeivel szemben a pápa a saját jelöltjeit nevezte ki.³⁸

A püspökök kinevezése mellett már 1929-ben felmerült a tanítórendek felsőházi tagságot élvező, tehát közjogi szerepet játszó főnökeinek, a csornai prépostnak, a zirci apátnak és a piarista tartományfőnöknek a kinevezésével kapcsolatban a kormány politikai vétőjogának kérdése. Konkrétan a csornai prépost megválasztása vetette fel a kérdést 1929-ben, majd utódjának megválasztása 1935-ben. Ez utóbbi alkalommal annyit sikerült elérnie a magyar kormánynak, hogy a Szentszék ígéretet tett, miszerint a kinevezés közzététele előtt értesíteni fogja a magyar kormányt, anélkül azonban, hogy az kifogást emelhetne a jelölt személyével szemben. Valószínűleg ekkor, a helyzet összefoglalásaként született a Külügyminisztériumban az az irat, amely áttekintette a magyar kormány előzetes megkérdezésének gyakorlatát az érsekek, megyés püspökök, egyházi javadalmasok és szerzetesrendi főnökök kinevezésével kapcsolatban. A dokumentumban szó esik egy, a magyar katolikus püspöki kar és a kultuszminisztérium közötti, belső, a Szentszék által nem is ismert megállapodásról, amely szerint az érsekek, mielőtt jelöltjeiket felterjesztik a Szentszékhez, megkérdezik a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a jelölt ellen nincs-e politikai kifogás.³⁹

A szokásjog, hogy a hercegprímást megkérdezik a püspöki székek betöltése előtt, nem jelentette azt, hogy véleményét figyelembe is veszik. A kormány, a nuncius és a hercegprímás jelöltjei nem feltétlenül voltak ugyanazok. Például 1933-ban a kormány nem Serédi Jusztinián jelöltjeit nevezte meg a megüresedett győri püspöki székre. A Szentszék azonban – a hercegprímás kérésére – Breyer István esztergomi segédpüspököt ajánlotta, akinek személyét a kormány sem kifogásolhatta, hiszen 1928-ig a kultuszminisztérium I. ügyosztályának főnöke volt. Ebben az esetben Serédi akarata érvényesült, és világossá vált a kormány számára, hogy a hercegprímás ellenében nem tud püspököt kineveztetni. 1939-ben a kormány a hercegprímással való megállapodás után terjesztette elő jelöltjeit a veszprémi, a győri, a rozsnói és a kassai megyés püspöki székre, s a Szentszék mind a négy esetben az első helyen jelölteket nevezte ki. Amikor 1942-ben megüresedett a váci püspöki szék, Horthy Miklós kormányzó megkérte

Serédit, hogy közvetítse a pápához személyes kívánságát, Luttor Ferenc kinevezése iránti kérelmét. Serédi ezt meg is tette Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz írt levelében, de a Szentszék nem tett eleget a kérésnek. Angelo Rotta nuncius első helyen Petro (Pétery) József egri prépost-kanonokot, második helyen Géfin Gyula szombathe-

lyi szemináriumi rektort, harmadik helyen Ibrányi Ferencet, a Pázmány Péter Tudományegyetem erkölcs-tanárát nevezte meg jelöltjeként a váci püspöki székre. Serédi az első két személyt kevésbé ismerte, ezért tájékozódott felőlük, és a kormánnyal is egyeztetett. Mindhárom jelöltet alkalmasnak találta, de mégis Ibrányit emelte ki, akít a kormány is szívesen látott volna Vácon. A Szentszék a nuncius véleményét vette figyelembe, és Pétery Józsefet nevezte ki. Ugyancsak 1942-ben a kalocsai érseki szék is megüresedett. A hercegprímás és a kultuszminiszter jelöltlistája nem mindenben egyezett, de első helyen mindketten Glattfelder Gyulát jelölték, akít a Szentszék ki is nevezett. Hónapokon át húzódott három, 1943-ban megürült püspöki szék, a csanádi, a veszprémi és a szombat-

Csernoch János hercegprímás, esztergomi érsek
(Hatvány Ferenc festménye)

helyi betöltése. Végül Rotta nuncius információt kért a hercegprímástól Mihalovics Zsigmond és Mindszenty József személyére vonatkozóan. Serédi egyikőjüket sem javasolta püspöknek. A Szentszék azonban 1944-ben mégis Mindszentyt nevezte ki Veszprémbe. Ez volt az első és egyetlen eset, amikor a Szentszék a hercegprímás ellenvéleményét figyelmen kívül hagyta.⁴⁰

A „magyar katolikus vallás- és tanulmányi alapokra felügyelő és azok kezelését ellenőrző ideiglenes bizottság” 1880-ban királyi leirattal jóváhagyott ügyrendje szerint a bizottság társelnöke a mindenkori hercegprímás volt. Miután 1923-ban Forster Gyula lemondott társelnöki posztjáról, az elnöki teendőket Csernoch János hercegprímás látta el. A kultuszminiszter 1928 januárjában felkérte az új hercegprímást, Serédi Jusztiniánt, hogy egyedül lassa el az elnöki teendőket, ameddig a világi elnöki posztot betöltik. A püspöki kar, amelynek Serédi beszámolt az ügyről, nem tartotta indokoltnak és időszerűnek, hogy a világi elnök kinevezését előhosszák.⁴¹ Az egész korszakban a hercegprímás egyedül látta el az elnöki feladatokat. Ennek az volt a jelentősége, hogy az alapok állami kezelésben voltak, de jövedelmeikből katolikus egyházi célokat támogattak. A bizottság 1928. május 23-i ülésén azt a határozatot hozta, hogy amíg a főkegyúri jog gyakorlása szünetel, a főkegyúr helyett a püspöki karnak tesz jelentést minden évben a működéséről, hogy az egyház-jog álláspontját az átmeneti időszakban is megközelítse.⁴² Ugyanabban az évben vita bontakozott ki a magyar katolikus alapok kezelésével kapcsolatban. A kezelést a kultuszminisztérium végezte a magyar király mint főkegyúr meg-

bízásából, akinek felelősséggel tartozott. Mivel a trón nem volt betöltve, a főkegyúri jog gyakorlása szünetelt, és a hercegprímás szerint a kultuszminiszter de facto senkinek sem tartozott felelősséggel. (Hozzátehetjük, hogy mint a kormány tagja, a parlamentnek felelősséggel tartozott egész tevékenységéért.) Serédi álláspontja szerint a kul-

tuszminiszter de jure annak tartozott felelősséggel, akire a főkegyúri jog visszaszállt, azaz a Szentszéknek, illetve a Szentszék megbízásából a püspöki karnak. A Felsőház egyes tagjainak az volt a javaslata, hogy küldjenek ki a hercegprímás elnöklele alatt egy bizottságot, amely törvényjavaslatot dolgozna ki az ellenőrzés ügyében. Serédi azonban a miniszterelnökhöz és a kultuszminiszterhez írt levelében azt írta, hogy a parlamentet nem tartja illetékesnek arra, hogy a katolikus alapok kezeléséről vagy ellenőrzéséről tárgyaljon és döntsön. Megismételte azt az álláspontját, hogy a főkegyúri jog gyakorlásának szünetelése idején a kultuszminiszter annak tartozik felelősséggel, akire a főkegyúri jog ideiglenesen visszaszállt, azaz a magyar katolikus püspöki karnak vagy az általa megbízott ellenőr-

ző szervnek. Serédi a Szentszékkel is kapcsolatba lépett, ahonnan az a válasz érkezett, hogy a Szentszék a püspöki kart bízta meg a magyar katolikus alapok kezelésével. Ezzel a kérdés egyházzogilag rendeződött, azonban a magyar közjog szempontjából nem.⁴³

A hercegprímás kiemelt szerepe a protokollban is megmutatkozott. Az ünnepeken a rangsornak megfelelően elől ült. Amikor 1938-ban a Máltai Lovagrend nagymestere Magyarországra érkezett, a külügyminiszter reggelit adott a tiszteletére. Az ültetési renddel azonban nehézségek támadtak. A római protokoll szerint Serédié lett volna az elsőség, de a kormányzói szertartási irodából kiadott rangsor szerint József királyi herceg előrébb ült volna. A külügyminiszter kabinetfőnöke megkérte a főherceget, hogy engedje át helyét, mint az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszuson történt, de ő kijelentette, hogy az kivételes alkalom volt, és nem hajlandó helyét átadni. A probléma abból adódott, hogy József királyi herceget, aki a Máltai Lovagok Magyarországi Szövetségének elnöke volt, mindenképpen meg kellett hívni, a hercegprímás megjelenésére pedig a külügyminiszter helyezett nagy hangsúlyt. Serédi válaszában megírta, hogy egyéb elfoglaltságai miatt nem tud elmenni, azonban a Várban adott kerti teán részt vett. Így megoldotta a problémát, ugyanakkor elkerülte annak látszatát, hogy meghátrált volna a kérdésben, és lemondott volna a bíborosi méltóságot viselő magyar hercegprímás kiváltságáról. A rangsor kérdésében azt írta, hogy könnyebb lenne a helyzet, ha csak az ő személyéről lenne szó. „Azonban itt egyfelől a szent kollégium tagjainak [azaz a bíborosoknak – Cs. B.] nemzetközileg elismert, másfelől az

ország primásának alkotmányunkban gyökeredző kiváltságáról van szó, amelyről a szent kollégium, illetőleg utódaim kárára lemondanom nem szabad (Codex, can. 72, § 2, 3). Ezért olyan gyűlésre, stb. nem mehetek, ahol más ül az én helyemre, mert én akkor kénytelen volnék más helyére ülni. Ezt pedig érthető okokból nem tehetem” – írta Serédi,⁴⁴ arra utalva, hogy más magas méltóság helyét kellene elfoglalnia (miniszterelnök, kormányzó). 1939 őszén új állami protokollrangsort készítettek. A szigorúan bizalmas anyagot a hercegprimás protokollfőnökének, Esty Miklósnak sikerült megszereznie. Szerinte az több szempontból is hátrányos volt az egyháziakra nézve. Kifogásolta azt is, hogy a katolikus főpapok rangját a protestáns püspökök rangjára kívánja „leszorítani”, mert csak egyfajta „püspököt” nevezett meg a rangsor.⁴⁵

Az esztergomi érsek, méltóságánál fogva, Esztergom vármegye örökös főispánja volt. Ez a jog a 20. században is tovább élt. Komárom-Esztergom Vármegye Törvényhatósági Népművelési Bizottsága 1928. május 5-i közgyűlésén Serédit díszelnökévé választotta.⁴⁶

Érdekes adalék a témához, hogy 1945 januárjában a nyilas kormány Apor Vilmos győri püspöknek Mindszenty József veszprémi püspök szabadon bocsátása érdekében tett lépését – közbenjárását az akkor éppen a Győr-

hoz közeli Héderváron tartózkodó Edmund Veesenmayer német követnél – úgy értelmezte, hogy Apor a hercegprimás jogköreit gyakorló egyházi vezetőként lépett fel. Szálasi megbízásából Rajniss Ferenc fel is kereste Győrben a püspököt, hogy megkérdezze, valóban átvette-e Serédi Jusztinián jogköreit. A győri püspök nemleges választ adott, és Mindszenty érdekében tett lépését azzal magyarázta, hogy a katonai események miatt sem Rotta nuncius, sem Serédi hercegprimás nem tudott személyesen beszélni Veesenmayerrel, ezért tette meg ezt ő mint rangidős dunántúli püspök.⁴⁷

Mindezek a példák szemléltetik, hogy a hercegprimás közjogi jogosítványai a Horthy-korszakban tovább éltek, de a korszak nagyobb részében a méltóságot viselő Serédi Jusztinián hercegprimásnak többször is küzdenie kellett azért, hogy a szokásjogot betartsák. Egy más szemléletű hercegprimás valószínűleg más módon járt volna el. Serédi közjogi méltóságából eredő vezető szerepet nem kívánt magának, bár neve 1944-ben ideiglenes államfőként számításba jött.⁴⁸ Utódja, Mindszenty József azonban a kommunista diktatúra idején hangoztatta különleges jogait. Ez is azt mutatja, hogy a személyiségek különbözőségének mekkora szerepe volt a jogok és kiváltságok értelmezésében és érvényesítésében.⁴⁹

CsÍKY, BALÁZS

Die Rechtstellung des Amtes des ungarischen Fürstprimas in der Zwischenkriegszeit (Zusammenfassung)

Der Aufsatz thematisiert die Grundelemente und wesentliche Änderungen der Jurisdiktion des Erzbischofs und Fürstprimas, als Metropolit und Primas sowie als Oberhaupt der ungarischen katholischen Kirche. Erwähnt werden die Vorrechte des Fürstprimas im Kirchenrecht und im öffentlichen Recht, die Wandlungen der örtlichen Zuständigkeit, die öffentlich-rechtliche Rolle des Primas

(Krönung, Oberpatronatsrecht, Begutachtung der Gesetzsvorschläge etc.), und die Diskussionen diesbezüglich während der so genannten Horthy-Regime. Die öffentlich-rechtlichen Befugnisse des Fürstprimas lebten weiter, Jusztinián Serédi, der im überwiegenden Teil dieser Zeit das Amt trug, musste aber des Öfteren für die Einhaltung des Gewohnheitsrechts kämpfen.

Jegyzetek

¹ Megjelent a Szentszék hivatalos közlönyében: *Acta Apostolicae Sedis* (Vol. 29, 1937, 366–369. p.)

² *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. 1–2. köt. Összeáll., bev.: Beke Margit (München–Budapest, Aurora, 1992, 2. köt., 146. p.; a továbbiakban: Püspökkari jegyzőkönyvek)

³ Püspökkari jegyzőkönyvek, 2. köt., 217. p. Az 1939-es bulla a Szentszék hivatalos közlönyében nem jelent meg. Ennek hátterét és okait a későbbi kutatásoknak kell majd megvilágítaniuk.

⁴ Megjelent: *Ordinariatus Tyrnaviensis Litterae Circulares*, 1945. Nr. 9.

⁵ Primási Levéltár, Esztergom (EPL) 4040/1945. (1491/1946. alapszám) Mindszenty József hercegprimás levele XII. Piusz pápához, Esztergom, 1945. december 10.

⁶ EPL 1491/1946. Domenico Tardini levele Mindszenty Józsefnek. Vatikán, 1946. január 27.

⁷ Csizmadia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, 313. p.); Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945* (Budapest, Pannonica Kiadó, 1999, 33–34. p.).

⁸ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (Acta Apostolicae Sedis. Vol. 9, Pars II, 1917).*

⁹ Erdő Péter: *Egyházjog* (Budapest, Szent István Társulat, é. n., 262–263., 561–562. p.); Erdő Péter: *Szerédi egyházi szemlélete*. In: *Ministerio*. Nemzetközi történész konferencia előadásai 1995. május 24–26. Szerk.: Bárdos István, Beke Margit (Esztergom, 1998, 55–56. p.).

¹⁰ Püspökkari jegyzőkönyv, 2. köt. 177–178. p.

¹¹ Püspökkari jegyzőkönyv, 2. köt. 247. p.

¹² Püspökkari jegyzőkönyv, 2. köt., 293–294. p. A román püspökök a konferencia jegyzőkönyvéhez fűzött „kiegészítő hozzászólásukban” hosszasan fejtegették álláspontjukat. Közli Gergely Jenő: *Az észak-erdélyi görög katolikus román egyházmegyék jogállása és sérelmeik 1940–1944* (Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok, 5. évf., 1993, 3–4. sz., 83–94. p.).

¹³ Serédi Jusztinián életének rövid, egyházi tevékenységére fókuszáló összefoglalása: Erdő Péter: *Szerédi Jusztinián*. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk.: Beke Margit (Budapest, Szent István Társulat, 2003, 389–395. p.).

- ¹⁴ Gergely, 1999: i. m., 33–34. p.; Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna (Budapest, Osiris, 2000, 70., 79., 83., 109., 167., 248–249., 270–271. p.); Cszmadia, 1966: i. m., 391. p.; 1439:10. tc., 1557:15. tc., 1563: 72. tc., 1715:111. tc., 1741:10. tc., 1790/91:24. tc.
- ¹⁵ 1926: XXII. tc. 4. § B) 1.; Serédi felsőházi tagságát az 1928. febr. 18-iki ülésen igazolták (EPL, Cat. C, 4047/1929.).
- ¹⁶ 1926:22. tc. 30.§
- ¹⁷ *A Felsőház házszabályai* (Budapest, 1936, 49–50. p. 84–85. §§)
- ¹⁸ 1940:27. tc. 1. § 1.
- ¹⁹ EPL Cat. C, 4449/1928., 315/1933., 1454/1935., 1091/1936; 1629/1943.
- ²⁰ Püski Levente: *A magyar felsőház története 1927–1945* (Budapest, Napvilág Kiadó, 2000, 176–178. p.)
- ²¹ Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944)* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 196. p.)
- ²² Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának naplója, 3. kötet (Budapest, 1943, 172. p.)
- ²³ EPL Cat. C, 1964/1931.; Cat. D/c, 1183/1935.
- ²⁴ Püski, 2000: i. m., 77. p.
- ²⁵ *Szerédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944*. Sajtó alá rend., előszó, bev., jegyz.: Orbán Sándor, Vida István (Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990, 121–127., 172–175. p.); Gergely, 1999: i. m., 119. p.; László T. László: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Ford. Molnár Piroska és a szerző (Budapest, Szent István Társulat, 2005, 320–322. p.)
- ²⁶ EPL Cat. D/c, 91/1929.
- ²⁷ Serédi, 1990: i. m., 78–79. p.
- ²⁸ Pl. EPL Cat. D/c, 1165/1938. Darányi Kálmán levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1938. március 11.; 2233/1938. Imrédy Béla levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1938. május 14.; 2234/1938. Darányi Kálmán levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1938. május 14.; 2269/1938. Keresztes-Fischer Ferenc levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1938. május 17.; 4101/1938. Imrédy Béla levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1938. szeptember 22.; 1439/1939. Teleki Pál levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1939. február 17.; Püspökkari jegyzőkönyv, 1. köt., 441–442. p.
- ²⁹ Esty Miklós irathagyatéka, a Szent István Társulat őrizetében, napló-jegyzetek, 1943. március 7.
- ³⁰ Püspökkari jegyzőkönyv, 1. köt., 441. p.
- ³¹ Püspökkari jegyzőkönyv, 1. köt., 375–376. p.
- ³² Püspökkari jegyzőkönyv, 2. köt., 198–199. p.
- ³³ EPL Cat. D/c, 7839/1940. Serédi Jusztinián levele Teleki Pálnak, Esztergom, 1940. október 9.
- ³⁴ EPL Cat. D/c, 7839/1940. Teleki Pál levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1940. október 22. Tehát a miniszterelnök csak két hét múlva válaszolt a hercegprímásnak!
- ³⁵ Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Napló. 2. köt. (Budapest, 1939, 282. p.)
- ³⁶ Serédi, 1990: i. m., 85–89. p.
- ³⁷ Püspökkari jegyzőkönyv, 2. köt., 356. p.
- ³⁸ Salacz Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon* (Budapest, Argumentum, 2002, 111–115., 186–192. p.); Csiky Balázs: *Szerédi Jusztinián esztergomi érseki kinevezése* (Kút, 9. évf., 2010. 2. sz., 32–49. p.)
- ³⁹ Gergely, 1999: i. m., 72–74. p.
- ⁴⁰ Salacz, 2002: i. m., 162., 165–166., 169–170., 176., 182–185. p.
- ⁴¹ EPL Cat. 32. 246/1928.; Püspökkari jegyzőkönyv, 1. köt., 216. p.
- ⁴² Püspökkari jegyzőkönyv, 1. köt., 344. p.
- ⁴³ Püspökkari jegyzőkönyv, 1. köt., 248–249. p.
- ⁴⁴ EPL Cat. C, 5860/1938. Csáky István bizalmas levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1938. június 4., Serédi Jusztinián levele Csáky Istvánnak, Esztergom, 1938. június 7.
- ⁴⁵ Esty Miklós irathagyatéka, Esty Miklós levele Serédi Jusztiniánnak, Budapest, 1940. január 15. A kormányzóhelyettes rangsorbeli helyével kapcsolatos problémákról lásd: Esty Miklós naplójegyzetei, 1942. március 7.
- ⁴⁶ EPL Cat. C, 1723/1928.
- ⁴⁷ Soós Viktor Attila: *Apor Vilmos és Mindszenty József kapcsolata*. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Szerk.: Nemes Gábor, Vajk Ádám (Győr, 2011, 383. p.). Angelo Rotta Budapesten, Serédi Jusztinián pedig Esztergomban tartózkodott, ahol akkoriban harcok folytak.
- ⁴⁸ Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988, 380., 427. p.)
- ⁴⁹ Mindszenty József felfogásáról a hercegprímás közjogi szerepét illetően lásd: Somorjai Ádám: *Mindszenty József és a Magyarország hercegprímása cím*. In: Uő.: *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971–1975*. Tanulmányok és szövegkiadványok (kézirat gyanánt. Róma, 2007, 53–71. p.)

„**M**i felvettünk hat olyan képviselőt is, aki nem szerepel a régi főrendek sorában, a hazai két premontrei rend főnökét, a zirci apátot, a kegyes tanítórend főnökét és a székesfőkáptalanok nagyprepostjait. Ezek mind nem szerepeltek a régi főrendházban.”¹ Bethlen István a nemzetgyűlés 1926. november 9-iki, 596. ülésén így zárta le összegzésképpen az országgyűlés felsőházáról szóló törvényjavaslat² 4. § (B) 1. bekezdéséről folyó vitát. A bekiabálók elnémitására, a még többet akarók meggyőzésére szánt miniszterelnöki érvelésbe azonban apró hiba csúszott.³ De magyarázatra sem a felsőház hivatalos (1927. január 28-iki), sem másnap, kupolacsarnoki ünnepélyes megnyitóján⁴ nem adódott lehetőség. Hiába a kijelölt üléstermi helyre felrakott névtábla, a felsőházi patkó szélső jobb oldalának 12. széke⁵ 11 évig gazdátlan maradt.

A törvény adta jogokkal nem él(het)ő jászóvári premontreiek a második kamara egy különleges kis csoportjához, a szerzetes tanító rendek közé tartoztak. Vezetőik a

Kara Anna

Szerzetes tanító rendek a magyar parlamentben 1867–1944

parlamentben igen visszafogottan viselkedtek: bár a plenáris üléseken megjelentek, s általában a klérus többi tagjával megegyezően szavaztak *igemmel* vagy *nemmel*, távol tartották magukat az állam (kormány[párt]ok) és a katolikus egyház képviselői, illetve a katolikus és egyéb felekezeti egyházfők között gyakran kialakult politikai lövészárok-hadviseléstől, látványos szócsatáktól.